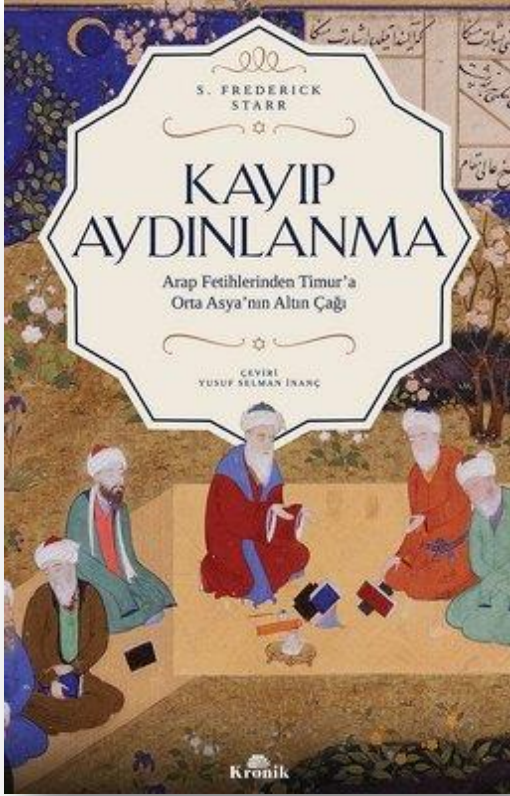

S. Frederick STARR (2019). Kayıp Aydınlanma Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı. (Çev. Yusuf Selman İnanç). İstanbul: Kronik Yayınları. 658 s., ISBN: 978-605-763-50-13

Zehra GENÇEL EFE*

Bu çalışma, S. Frederick Starr'ın "Lost Enlightenment: Central Asia's Golden Age from the Arab Conquest to Tamerlane" adlı eserinin Yusuf Selman İnanç tarafından "Kayıp Aydınlanma: Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı" adıyla yapılan çevirisinin tanıtımıdır. Eser kitap kapağı da dâhil olmak üzere birebir çeviri olmuştur.

Eserin aslı 2015 yılında *Princeton University Press* tarafında basılmış, kısa süre içinde Yusuf Selman İnanç tarafından tercümesi yapılarak 2019 yılında Kronik Yayınları tarafından bu tercüme yayınlanmıştır.

Tercümenin başına resim ve haritaların listesi ve çevirenin önsözü eklendikten sonra eserin çevirisine geçilmiştir. Eser içinde 2 harita, 29 resim ve 50 figür mevcuttur. Eserin hemen başında bulunan haritalardan birisi Orta Asya'nın uzaydan çekilmiş resmidir. Diğerisi ise Orta Asya'nın bugünkü siyasi haritası üzerinde, İslam

Medeniyeti açısından önemli olan Buhara, Merv, Tirmiz, Yesi, Ürgenç gibi merkezlerin yerlerini gösteren haritadır. Bunun yanında eserin başına tıpkı tiyatro karakterleri gibi bir "Sahnedekiler" listesi verilmiştir. Alfabetik sırayla verilen bu karakterler, İslam Medeniyetinin oluşmasında yapı taşı niteliğinde olan dinî, siyasî, ilmî, edebî birçok şahsiyetten oluşmaktadır. Ahmed Yesevî gibi mutasavvıflar, İbn Hanbel gibi fakihler yanında, Ebu Bekir Râzî gibi hekimler de bu listede mevcuttur. Sahnedeki şahısların kısa biyografileri ve İslam Medeniyetine katkıları kısa cümlelerle verilmiştir. Mesela:

"Ahmed Yesevî (1093-1116). İsficap'lı (bugün Kazakistan'ın güneyindeki Sayram kentinde kalmaktadır) sufi ve şair. Şahsi ibadet

Kitap Değerlendirme

Makale Gönderim Tarihi: 08.08.2019; Yayına Kabul Tarihi: 01.09.2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ÇORUM; ORCID: 0000-0002-7558-7382

E-posta: zehra.gencelefe@gmail.com

mesajı veren ve Tanrı'yı anlatan Türkçe yazılan dörtlüklerle, o güne kadar İslamiyet'e geçmemiş olan geniş Türkî göçebe kitlelerine hitap etmiştir." "Ebu Hamid Muhammed el-Gazalî (1058-1111). Tus'ta doğmuş ilahiyatçı ve filozof. Akılcılığa meydan okuduğu, Tehâfütü'l-Felasife'nin (Felsefe'nin Tutarsızlığı) yazarı. Himayesinde bulunduğu kimselerin ölümünün ardından ağır bir buhran geçirerek tasavvufa meyletmiş, çok sayıda mükemmel eser vererek iman konusundaki görüşlerini ana akım İslam anlayışına zerk etmiş ve nihai olarak Hristiyanlığı da etkilemiştir."

Yazar, bunun gibi önemli şahsiyetler için, kısa ve çarpıcı olan önemli bilgileri tıpkı bir ilaç kapsülü gibi derli toplu vermektedir. Bu yönüyle sadece akademisyenlerin değil, sıradan bir okuyucunun da çok rahat konuyu anlayacağı bir anahtar oluşturulmuştur. Resimler ise medeniyete dair birçok alandan vardır. İbn Sina'nın "Kanun" adlı eserinin bazı sayfaları, Kaşgarlı Mahmud'un haritası, Belh surlarının bugünkü durumu, Gazneli Mahmud'un halifeden gelen cübbeyi giymesini tasvir eden resim gibi. Resimler hem göze hitap edip okumayı akıcı hale getirirken hem de resimlerle ilgili verilen bilgiler tıpkı bir dipnot gibi konunun akışı dışında da bilgilerle eseri donatmıştır. Mesela 249. sayfada Figür 6.4. de verilen minyatürde, Ebu Bekir Râzî hakkında İbn Sina'nın görüşüne yer verilmiş, okuyucunun dikkati başka yöne çekilmiştir.

"Tıptaki ilk deneyseleci olan Râzî (865-925) bir idrar örneğini incelerken. Râzî'nin din konusundaki sivri dilli kuşkuculuğu İbn Sina'ya kendisi için "keşke çıbanlar, idrar ve dışkıyla ilgilenmekle kalsaydı" dedirtmişti. Cremonalı Gerard, Recueil des traites de medicine, 1250-1260. Reprodüksiyonu, Samuel Sadaune, Inventions et decouverts au Moyen-Age dans le monde."

Burada, hem Ebu Bekir Razi hakkında kısa bilgi verilirken hem dinî bakış açısı, hem deneyseleci bilim tarzı ile İslam tıp tarihi açısından önemi, hem de kendi döneminde yaşayan diğer İslam âlimlerinin onun bilim ve din anlayışını yorumlayışını birkaç cümle ile özetlenmiştir. Sayfa 305'de Figür 8.5. de verilen bir para hakkında şu bilgiler mevcuttur. *"Samanî kültürü Hindistan'dan İskandinavya'ya kadar rezerv para olarak kullanılan altın dinar (resimde görülen) ve gümüş dirhemde görülen katı para politikası üzerine kuruluydu. David Koleksiyonu, Kopenhag, İsmali I, ad 897, inv. no. C512. Fotoğraf: Pernille Klemp."* Burada da yine hem altın Samanî dinarı verilirken o dönemin dünya para politikaları hakkında önemli ipucu vermektedir. Yine 315. sayfada Figür 8.3.'te verilen laboratuvar malzemeleri hakkında şu not bulunmaktadır. *"Hekimler ve deneyciler on birinci asırda üretilmiş olan bu zücacıye gibi kaliteli üretilmiş ekipmana ulaşabiliyorlardı. Fotoğraf: Anvar Iliasov, Aiphoto, Özbekistan."* Yine burada tıbbın geldiği düzey kadar, dönemin ve coğrafyanın sanayisi hakkında da fikir vermektedir. Eser Türklerin İslam Medeniyeti içinde yer aldığı durumu gösteren önemli kaynakları ön plana çıkarıp dünya çapında duyurması açısından da önemlidir. Kaşgarlı Mahmud hakkındaki değerlendirme buna en çarpıcı örnektir.

"Kaşgarlı Mahmud, gururlu bir Türk'tü ve okurlarının bunu unutmamasına asla izin vermiyordu. Ama Türklerle ilgili çizdiği resim, döneminin küreselci perspektifini de yansıtıyordu. Arap leksikograflardan Firdevsî de dâhil olmak üzere İrânî halkbilimcilerden eski dönemleri araştıranlardan öğrendiği teknikleri uygulamakta hiç tereddüt etmemişti. Bu gözle bakıldığında Kaşgârî'nin kitabında, birincisi, Türklüğe dair her

şeyin siyasî bir saikle kutsandığı görülür. Kitabın hedef kitlesi de artık Türkler tarafından yönetildikleri gerçeği ile yeni yüzleşen, tedirgin İrânî halklar ve Araplardır. Geniş bir saha araştırması yapan ve kendi mirasını inceleyen Kaşgârî bu kitleye, her şeyin iyi olacağı ve önlerine yeni fırsatlar çıkacağı mesajını vermektedir. Fakat yeni gerçeklikleri de anlamaları gerekmektedir. Peygamber bile Türk kültürünün ve Türklerin üstünlüğüne işaret etmişti. En azından Kaşgârî öyle olduğunu iddia ediyordu. Buna karşı çıkacak kadar ahmak olan birisi "kendisini (Türklerin) oklarına teslim etmiş" olurdu. Bir başka deyişle, kitabın mesajını reddeden herkes ölecekti. İkincisi Kaşgârî'nin Divan'ı, hayatın kendisine değişmeyen tek şeyin değişim olduğunu öğretmiş bir adam tarafından Türkî kültürün ebedi geleneklerine sunulmuş çekici bir hediyedir. Kitabın bu iki bakış açısı arasındaki çekişme sürekli kendini belli etmektedir. Bu çekişme, bir uyumsuzluk kaynağı olmak yerine, eseri çığır açıcı bir dil kitabı, bir lügat, bir kelime sözcüğü ve öncü bir kültürel antropoloji çalışması seviyesinin bile üstüne taşıyan bir ruh vermiştir."

Yazarın batılı bir bilim adamı olması hasebiyle, Türklerin bu bölgedeki İslamlaştırma faaliyetleri hakkında haksız ifadeleri de yok değildir.

"Orta Asya üzerinde yaptığı esaslı çalışmalarında Vasily Barthold, Karahanlıları ve medeniyet üzerinde olumsuz kabul ettiği tesirlerini pek dikkate almamıştır. Aslına bakılırsa Barthold kati bir şekilde Orta Asya'daki medeniyetin kaynağının büyük ölçüde kentlileşmiş olan İrânî nüfus olduğu ve ister Karahanlılar, ister Gazneli Mahmud ve isterse de Selçuklular olsun, esasen göçebe olan Türklerin bölgeye militarizmden, ticaretle dönen ekonomiyi ihmal etmekten ve hepsinden öte, bir kültürel düşüştür başka bir şey getirmedikleri kanaatindeydi. Bu ithamda biraz haklılık payı vardır, zira Doğu Türkistan'ın çoğunu ele geçiren ve yerleşmiş kadim Budist kültürü lüzumsuz yere yok eden Karahanlılardı."

Eserde buna benzer Batılı tarzı ifadeler yer yer bulunmakta, Türkler'in bu bölgenin kültürel zenginliğini yaratmaları gerçeği göz ardı edilmektedir.

Eser, bir tarih kitabıdır. Çünkü tarihin önemli kesitlerini, zaman, mekân, sebep ve sonuç değerleriyle birlikte vermektedir. Aynı zamanda bir edebî eserdir. Yazar, üslubu, kullandığı dil, kullandığı resim, minyatür ve haritalarla bir roman tadında, geçmişin az bilinen öyküsü ile modern dünya arasında keyifli bir köprü kurmuş; çarpıcı figürlerle, canlı yaşamlar ve şaşırtıcı başarıların ifadesi ile eseri tam bir bilimsel şölen hâline getirmiştir.

Eser içindeki bazı ifade yanlışları çeviren tarafında düzeltilmemiş ve ayrıca bir dipnot ile de açıklama ihtiyacı duyulmamıştır. Mesela Gazalî'nin eseri "Tehâfütü'l-Felasife"nin adı "Filozofların Tutarsızlığı" olması gerekirken "Felsefe'nin Tutarsızlığı" olarak kaydedilmiş, çeviren tarafından ise bir düzeltme ve açıklama yapılmamıştır. Buna benzer çok örnek vardır. Buradan eserin salt çevirisinin olduğu, çeviren tarafından bir değerlendirme yapılmadığı görülmektedir. Fakat bu hâliyle de medeniyet tarihi okuyucuları için değeri yüksek bir çalışmadır. Eser Orta Asya'nın İslamlaşması serüveninin akıcı anlatımı niteliğindedir. Her kesimden okuyucuya hitap edebilmektedir.